

Για τις οικονομικές λειτουργίες του αστικού κράτους

Στον εικοστό αιώνα, και ιδιαίτερα στο δεύτερο ήμισυ του, παρατηρείται έντονη ανάπτυξη των δομών και λειτουργιών του κράτους, του μεγέθους και της παρέμβασής του.

Αυτή η ανάπτυξη, όσον αφορά κυρίως την οικονομική και κοινωνική λειτουργία, τη σχέση τους με το κράτος και το κεφάλαιο και το όλο σύστημα, αποτελεί αντικείμενο έντονου προβληματισμού και θεωρητικών τοποθετήσεων.

Βέβαια, το αστικό κράτος ποτέ δεν υπήρξε με την απόλυτη έννοια «κράτος-νυκτοφύλακας», που μεριμνά για τους εξωτερικούς όρους αναπαραγωγής του κεφαλαίου με την κατασταλτική του λειτουργία. Το αστικό κράτος και στο στάδιο του ελεύθερου ανταγωνισμού έχει και οικονομικό ρόλο, που σταδιακά αναπτύσσεται με το πέρασμα στο μονοπωλιακό καπιταλισμό. Εισπράττει φόρους, αναδιανέμει το εισόδημα, εκτελεί δημόσια έργα, παρεμβαίνει στο εσωτερικό και εξωτερικό εμπόριο (βλ. μερκαντίλισμός), προβαίνει σε ορισμένες κρατικοποιήσεις. Αυτή η παρέμβαση εξάλλου γίνεται αναπόφευκτη λόγω της προϋούσας όξυνσης της αντίθεσης του κοινωνικού χαρακτήρα των παραγωγικών δυνάμεων και της καπιταλιστικής ιδιοποίησής τους. Αυτή η αντίθεση εκφράζεται με τις μετοχικές εταιρίες, τα τραστ, την επέμβαση του κράτους και στην παραγωγή, παρέμβαση που καταρρίπτει και στην πράξη την αξίωση της αυτορρύθμισης της καπιταλιστικής οικονομίας. Η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία δείχνει ότι είναι δράση σύμφυτη με τον καπιταλισμό, και εκδηλώνεται εντονότερα στις κρίσεις. Αναιρείται, και μ' αυτή τη θέση, η αντίληψη του όψιμου νεοφιλελευθερισμού ότι η κρατική παρέμβαση είναι αυθαίρετη και ιδιοτελής σύλληψη και πρακτική κομμάτων για την αύξηση της πολιτικής τους επιρροής.

Ο σχηματικός όρος «κράτος-νυκτοφύλακας» δικαιολογείται όχι τόσο από την έλλειψη κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, όσο από το σχετικά περιορισμένο χαρακτήρα του. Πράγματι, η ανερχόμενη αστική τάξη, αφενός είναι περιβεβλημένη με κύρος, αφετέρου, η αναπαραγωγή των οικονομικοκοινωνικών σχέσεων δε συντελείται κυρίως με βία, όπως στους προκαπιταλιστικούς σχηματισμούς, αλλά με οικονομικά μέσα (ανταλλαγή «εργασίας» με κεφάλαιο), που δημιουργεί στη συνείδηση των εργατών μια επίφαση δημοκρατίας.

Αυτή η σχέση εξηγεί και το σχετικά περιορισμένο όγκο του κράτους αυτή την περίοδο. Πράγματι, αν η αστική τάξη μπορούσε, δε θα είχε ή θα ελαχιστοποιούσε το κράτος, αξιοποι-

ώντας παραγωγικά τα τεράστια κεφάλαια που απαιτεί η λειτουργία της κρατικής μηχανής. Το γεγονός ότι και στο στάδιο της ανόδου της αστικής τάξης το κράτος αναπτύσσεται με βαρύ οικονομικό τίμημα, που γίνεται μέγιστο στο μονοπωλιακό στάδιο, πιστοποιεί τις εγγενείς δυσκολίες της αξιοποίησης του κεφαλαίου και τη σταδιακή όξυνση των αντιθέσεων.

Ο ρόλος του κράτους διογκώνεται στο στάδιο του ιμπεριαλισμού ως αντίδραση στην αυξανόμενη δυσκολία του καπιταλισμού ν' αναπαραχθεί αυτόματα, στην εντεινόμενη αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας, στην πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους, ιδίως στις συγκυρίες υπερσυσσώρευσης.

Οι αντιθέσεις αυτές εκδηλώνονται με τη μακρόχρονη κρίση του 1873, που ρυθμίζεται με την ανάπτυξη και κυριαρχία των μονοπωλίων στη βάση της ανώτερης συσσώρευσης και ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Τα ιδιωτικά μονοπώλια κυριαρχούν, καθορίζουν και την πολιτική του κράτους, ωστόσο ο ρόλος του τελευταίου —κατασταλτικός, ιδεολογικός, οικονομικός— κάθε άλλο παρά ισχνός είναι· αντίθετα συντελείται έντονη διεύρυνση του μεγέθους, των πεδίων δράσης και της σχετικής ανεξαρτησίας του.

Αρκεί ν' αναφέρει κανείς το ρόλο του κράτους στους εξοπλισμούς, στην αποικιοκρατική πολιτική (που δεν έχει μόνο την πολιτική, στρατιωτική αλλά και την οικονομική διάσταση της διαχείρισης ή εξάρτησης των οικονομιών τους), που διευκολύνει την εντατική εξαγωγή πλεονάζοντος κεφαλαίου σ' ανώτερο επίπεδο.

Το μοίρασμα των αγορών, η διαμόρφωση των τιμών, οι κρατικές παραγγελίες, η επιδότηση των μονοπωλίων, το εξωτερικό εμπόριο, ακόμη και η θεσμοθέτηση προνομίων των μονοπωλίων (όπως η δωρεάν παροχή χρήματος, οι φορολογικές απαλλαγές κ.ά.), παρά τον πρωταγωνιστικό ρόλο των μονοπωλίων, αποτελούν ρυθμίσεις που θα ήταν αδύνατες χωρίς τον παρεμβατισμό του κράτους στην οικονομία.

Η ανασυγκρότηση του καπιταλισμού στη βάση αυτής της μορφής ρύθμισης εξασφαλίζει μια παροδική διέξοδο, όμως οι εγγενείς αντιθέσεις δεν αίρονται, αλλά οξύνονται, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει με τις ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις, που οδήγησαν στον παγκόσμιο πόλεμο και τις επαναστατικές εκρήξεις και εντέλει στην κρίση του 1929.

Η αντιμετώπιση αυτής της διαρθρωτικής κρίσης γίνεται με μια μορφή ρύθμισης που εντείνει το ρόλο του κράτους στην οικονομία και συνολικά και με τη συντονισμένη δράση του με τα τα μονοπώλια, στην κατεύθυνση ενός πιο ασφυκτικού ελέγχου της οικονομίας και της κοινωνίας από τα τελευταία. Το πιο χαρακτηριστικό και σχετικά νέο στοιχείο αυτής της ρύθμισης είναι η εκτεταμένη κρατικοποίηση, με τον έλεγχο ιδιωτικών εταιριών που καταστρέφονται, είτε με την ανάπτυξη δραστηριότητας σε τομείς που δεν είναι κερδοφόροι ή που το κεφάλαιο δε διακινδυνεύει επενδύσεις. Καθιερώνεται ακόμη μια μορφή αστικού προγραμματισμού, ενώ ενισχύονται και άλλες μορφές ρύθμισης, όπως οι κρατικές παραγγελίες, οι επιδοτήσεις, οι φοροαπαλλαγές, οι εξοπλισμοί, τα έργα υποδομής κ.ά.

Χαρακτηριστική είναι ακόμη, ιδίως την περίοδο 1950-1970, η ενίσχυση του εργατικού εισοδήματος και άλλες παροχές, αφού το επιτρέπουν τα περιθώρια κέρδους του κεφαλαίου, ενώ έχει αυξηθεί η αξία της εργατικής δύναμης. Παράλληλα, το κράτος αναλαμβάνει το βάρος επιστημονικών ερευνών σ' εθνικό επίπεδο, αναγκάων για τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό των παραγωγικών δυνάμεων σε υψηλό επίπεδο ανάπτυξης και διεθνούς ανταγωνισμού.

Ωστόσο, παρά την έντονη ώθηση στην ανάπτυξη της οικονομίας, η τεράστια υπερσυσ-

σώρευση, μαζί μ' άλλες αιτίες, όπως η ενεργειακή κρίση, οδήγησε στην κρίση του 1973-74, που παίρνει χρόνια διαρθρωτική μορφή συνεχιζόμενη ως σήμερα, με κύρια χαρακτηριστικά τον πληθωρισμό, την ανεργία, την επενδυτική αποχή, τη διόγκωση των δημόσιων ελλειμμάτων.

Η προσπάθεια από το κεφάλαιο και το αστικό κράτος για την αντιμετώπιση αυτής της κρίσης γίνεται σε πιο αντιδραστική κατεύθυνση και οξύνει τις αντιθέσεις. Ουσία της ρύθμισης είναι η ενίσχυση με κάθε τρόπο των μονοπωλίων και η σαφής αλλαγή του συσχετισμού δύναμης σε βάρος της εργατικής τάξης. Η αναμόρφωση της ρύθμισης και η ανασυγκρότηση του συστήματος απαιτεί την αναμόρφωση της οικονομικής, αλλά και των άλλων λειτουργιών του κράτους, και την έντονη δραστηριοποίησή του.

Οι αλλαγές εκδηλώνονται κυρίως με την ανάπτυξη πολυεθνικών και πολυκλαδικών μονοπωλίων, τη σύμφυσή τους με τραπεζικά συγκροτήματα, την ιδιωτικοποίηση εθνικοποιημένων τομέων με ιδιαίτερα ευνοϊκούς για το κεφάλαιο όρους, την ανάληψη ή και παραγραφή των χρεών τους, με τα ιδιαίτερα προνόμια και κίνητρα ανάπτυξης, τις φοροαπαλλαγές, την ενίσχυση ιδιαίτερα των εξοπλιστικών μονοπωλίων, την απελευθέρωση των τιμών, του πιστωτικού συστήματος, της κίνησης κεφαλαίων και από το εξωτερικό, με την περιοπή των κοινωνικών παροχών, την περιστολή των δικαιωμάτων και κατακτήσεων της εργατικής τάξης, το ισχυρό πλήγμα κατά των μεσαίων στρωμάτων.

Τροποποιούνται και οι λειτουργίες του αστικού κράτους: διεθνοποιούνται οι ρυθμίσεις (ΕΟΚ, ΟΟΣΑ, ΔΝΤ, GATT) και για τη ρύθμιση των ενδοίμπεριαλιστικών αντιθέσεων και για την εκμετάλλευση των αδύναμων χωρών. Περιορίζεται η συμμετοχή του κράτους στην παραγωγή, αλλά αυτό δραστηριοποιείται έντονα στη διάθεση του εθνικού πλούτου σε μέγιστο βαθμό στην αδηφαγία των μονοπωλίων, αυξάνεται ο οργανωτικός του ρόλος ως συλλογικού καπιταλιστή στην αντιμετώπιση της κρίσης σε συνθήκες διεθνοποίησης και πολυπλοκότητας της οικονομίας, όξυνσης των αντιθέσεων, ακόμη και των μονοπωλίων μεταξύ τους. Η κοινωνική λειτουργία περιορίζεται, οι όποιες παροχές εξανεμίζονται, πλατιά στρώματα καταδικάζονται σε μια εξαθλίωση που την εικοσαετία 1950-70 θεωρήθηκε ότι παρήλθε ανεπιστρεπτί. Παράλληλα, δυναμώνει η κατασταλτική λειτουργία, ο αυταρχισμός, ο συγκεντρωτισμός του κράτους για την αντιμετώπιση της οξυνόμενης τάξικης πάλης, την αποτροπή της με αντιδραστικές νομοθετικές ρυθμίσεις, τη συγκέντρωση των αποφάσεων σ' ελάχιστες, απόλυτα ελεγχόμενες κορυφές της κρατικής πυραμίδας.

Παράλληλα, εντείνεται η ιδεολογική λειτουργία του κράτους και του συστήματος γενικά, είτε με μορφή ενός αγοραίου νεοσυντηρητισμού που αποδίδει τα προβλήματα στο κράτος και τις αλόγιστες παροχές του, είτε με μια πιο «ανθρώπινη» εκδοχή του, στην πράξη ελάχιστα διαφοροποιούμενη, και τέλος με την καλλιέργεια του ατομισμού, της παθητικοποίησης, της απαισιοδοξίας.

Αντιλήψεις για λιγότερο κράτος και πολιτική

Ο ρυθμιστικός ρόλος του κράτους, που γίνεται πιο αποφασιστικός σε περιόδους κρίσης, αμφισβητείται από τους θεωρητικούς του νεοσυντηρητισμού, που διατείνονται ότι αι-

τία της κρίσης είναι το υπερτροφικό κράτος και άρα θεραπεία θ' αποτελέσει ο απεγκλωβισμός της αγοράς από το κράτος και η αποκατάσταση των νόμων λειτουργίας της, που νοθεύονται από τον παρεμβατισμό του κράτους.

Πρόκειται για ακραία μηχανιστική άποψη που παραθεωρεί τη φύση του κράτους ως συστατικού μέρους του συστήματος, αλλά το αντιμετωπίζει ως εξωτερική δύναμη και μάλιστα ξένη και εχθρική προς το σύστημα. Η λογική της άποψης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εχθροί της αστικής κοινωνίας είναι το αστικό κράτος, τα κόμματα, το κεφάλαιο, που σε αργαστή σύμπτωια έχουν επιβάλει τις επικρινόμενες κρατικομονοπωλιακές ρυθμίσεις στο παρελθόν!

Εξάλλου, αν εφαρμοστεί η θεωρία «του λιγότερου κράτους», η ρύθμιση των καπιταλιστικών αντιθέσεων είναι αδύνατη. Τα μονοπώλια, ιδίως σε περίοδο κρίσης, επιδίδονται σε λυσσαλέο αγώνα για μεγαλύτερο κομμάτι, αντιπαρατίθενται μεταξύ τους, με την εργατική τάξη και άλλα στρώματα.

Τα μονοπώλια δεν μπορούν να διαδραματίσουν το ρόλο του συλλογικού οργάνου· δρουν στο χώρο τους και όχι στο σύνολο της κοινωνίας· μόνο το κράτος μπορεί να δράσει συνολικά για το σύστημα και ιδιαίτερα για την πιο ισχυρή μερίδα του, εμφανιζόμενο ως συλλογικός εκπρόσωπος του κεφαλαίου αλλά και του γενικού κοινωνικού συμφέροντος, με το κύρος μάλιστα της λαϊκής εντιμολογίας.

Στην πραγματικότητα, το «λιγότερο κράτος» ισχύει για τη δημόσια περιουσία (όχι συνολικά για την οικονομική λειτουργία του κράτους) και για τις κοινωνικές παροχές· οπωσδήποτε δημόσιες επιχειρήσεις ιδιωτικοποιούνται ολικά ή μερικά, η παραγωγική δράση του κράτους περιορίζεται. Πρέπει να παρατηρήσει κανείς δύο πράγματα: πρώτο, ότι και στην ίδια τη μείωση του ρόλου του το κράτος έχει αναγκαία και αποφασιστική συμμετοχή· και με τη δημιουργία νομικών και πολιτικών αλλά και ιδεολογικών προϋποθέσεων για μια τέτοια εκχώρηση, καθώς και με χαριστικές οικονομικές ρυθμίσεις, όπως το τίμημα της πώλησης, που είναι σαφώς κατώτερο της πραγματικής αξίας του αντικειμένου, η απαλλαγή από τεράστια χρέη, η δυνατότητα απόλυσης προσωπικού κ.ά· δεύτερο, οι άλλες όμως οικονομικές δραστηριότητες του κράτους υπέρ των μονοπωλίων, όχι μόνο εξακολουθούν να υφίστανται, αλλά και εντείνονται, όπως οι παραγγελίες, οι αναθέσεις έργων, οι επιδοτήσεις, η μείωση της φορολογίας (ενώ για τους εργαζόμενους γίνεται πιο δυσβάστακτη), η κατάργηση κάθε ελέγχου στις τιμές, η στρατιωτικοποίηση του συστήματος, η ένταση της δημοσιονομικής δραστηριότητας με την αύξηση άμεσης και έμμεσης φορολογίας, την πώληση εντόκων και ομολόγων.

Και της κοινωνικής λειτουργίας ο περιορισμός γίνεται με την καθιέρωση άλλων κρατικών ρυθμίσεων, όπως η καθιέρωση αυξήσεων κάτω από τον πραγματικό τιμάρημο, η θεσμοθέτηση της μείωσης των συντάξεων, η ιδιωτικοποίηση που εντείνεται στο χώρο παιδείας, υγείας, ασφάλισης, συχνά με τη συνύφανση δημόσιου και ιδιωτικού (βλέπε έρευνες δημοσίων ΑΕΙ για ιδιωτικές επιχειρήσεις).

Παράλληλα, ο στρατιωτικός και ιδεολογικός τομέας διογκώνεται με αύξηση δαπανών, εξοπλισμών, προσωπικού, ένταση του αυταρχισμού, επιθέσεις της αστυνομίας, χωρίς να έχει μάλιστα αναπτυχθεί ένα μεγάλο κίνημα, προφανώς προληπτικά και προς εκφοβισμό, γιατί η αντικοινωνική πολιτική υπάρχει φόβος ν' ανοίξει τους ασκούς του Αιόλου. Έτσι

εξάλλου ενήργησαν οι πρώτοι διδάξαντες, ο Ρίγκαν με τους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας και η Θάτσερ με τους ανθρακωρύχους. Ενισχύονται και οι ιδεολογικοί μηχανισμοί και οι λειτουργίες, ιδιαίτερα τα ΜΜΕ, δημόσια και ιδιωτικά, περισσότερο τα δεύτερα, σε στενή διαπλοκή με το αστικό κράτος, με την εξασφάλιση παραγγελιών, εργολαβιών, χαριστικών δανείων κ.ά.

Και το φαινόμενο της διεθνοποίησης ερμηνεύεται ως μείωση και αποδυνάμωση του κράτους και της πολιτικής ένταντι της οικονομίας. Τα πράγματα είναι πολύ πιο σύνθετα και αντιφατικά. Πράγματι, σε διεθνή όργανα, όπως η GATT, το ΔΝΤ κ.ά., και κυρίως σε ολοκληρώσεις, όπως η ΕΟΚ, ο ρόλος του εθνικού κράτους μειώνεται έναντι της γραφειοκρατίας των Βρυξελλών. Αλλά αυτό ισχύει για χώρες «δεύτερης ταχύτητας» και όχι για τα ισχυρά κράτη, που μάλιστα ενισχύονται, αφού εξασφάλισαν την ουσιαστική κατάργηση της ομοφωνίας, ενώ ελέγχουν και τα κεντρικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Συμβούλιο Υπουργών και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Και βέβαια τα μπερλιαριστικά κράτη όχι μόνο δεν αποδυναμώνονται, αλλά ενισχύονται. Οι ΗΠΑ στηρίζονται όχι μόνο στην οικονομική, αλλά και στη στρατιωτικοπολιτική ισχύ τους. Η Ιαπωνία έχει αναπτύξει στρατιωτικές δυνάμεις και ενισχύονται οι φωνές για αντιστοίχιση της στρατιωτικής με την οικονομική ισχύ της, ώστε να ενισχυθεί η οικονομία της, ιδίως στην αντιπαράθεσή της με την οικονομία των ΗΠΑ. Η Γερμανία, εκτός του ότι έχει επανεξοπλιστεί, προβάλλει ως κυρίαρχη πολιτική δύναμη στην Ευρώπη, κάνοντας επίδειξη ισχύος στην περίπτωση της ανεξαρτητοποίησης Σλοβενίας και Κροατίας. Αλλά και στις ανερχόμενες βιομηχανικές χώρες της Ασίας, η ανάπτυξη στηρίζεται στο ισχυρό, αυταρχικό κράτος.

Όσον αφορά δε τις πολυεθνικές, ναι μεν παρακάμπτουν το εθνικό κράτος με τις θυγατρικές, δρουν όμως σύμφωνα με τους νόμους του, συνεργάζονται μαζί του, ακόμη και στις περιπτώσεις της πιο ασύδοτης δράσης, όπως π.χ. η παραχώρηση «ελεύθερων ζωνών», στην Κίνα, που μόνο αδυνατισμένο κράτος δεν μπορεί να θεωρηθεί. Εξάλλου, συνήθως στηρίζονται στο κράτος της μητέρας-εταιρίας για τη διείσδυση και τη δράση τους στο διεθνή στίβο.

Είναι γεγονός ότι η εξέλιξη και ανάπτυξη της δράσης των πολυεθνικών ως τάση αντιστοιχεί σε μορφές διεθνούς εξουσίας, μηχανισμούς και ενώσεις, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο άξονας ΗΠΑ-Καναδά-Μεξικού, το ΝΑΤΟ και τα διαλυμένα πλέον Σύμφωνο της Βαρσοβίας και Κομεκόν. Αυτές όμως οι εξελίξεις δεν καταργούν την κρατική εξουσία, τροποποιούν τη μορφή της. Οι τάξικές και ενδοκαπιταλιστικές αντιθέσεις θα καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη και δράση του κράτους ως ρυθμιστικού παράγοντα και στο διεθνές επίπεδο, όπως στο εθνικό.

Όσο για τη σχέση διεθνοποιημένης και εθνικής εξουσίας, η εξέλιξη θα είναι πολύ πιο σύνθετη απ' ό,τι πιστεύουν ορισμένοι που σπεύδουν από σήμερα να κηρύξουν απορροφημένο το εθνικό στο χωνευτήρι του διεθνούς. Η αναβίωση του εθνικισμού αλλά και η πορεία πιο ενδεικτικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέσα από παλινδρομήσεις, αντιθέσεις και με σαφή ενίσχυση και κυριαρχία του γερμανικού κεφαλαίου και του κράτους, πιστοποιεί ότι οι ολοκληρώσεις δε θ' ακολουθούν ευθύγραμμη, ομαλή, μονοσήμαντη πορεία.

Γιατί λοιπόν αυτή η νεοσυντηρητική ρητορεία κατά του κράτους, όταν και στη νεοσυντηρητική πολιτική ρύθμιση, το κράτος έχει κεντρικό και αναντικατάστατο ρόλο με την

τροποποίηση, περιορισμό ορισμένων λειτουργιών, αλλά και την ενίσχυση άλλων; Γιατί, η νεοσυντηρητική επίθεση έχει ανάγκη από το ιδεολογικό προσωπείο που θ' αποπροσανατολίζει τις μάξες. Έτσι, ενώ σκοπός αυτής της πολιτικής είναι η βελτίωση των όρων αξιοποίησης του κεφαλαίου με την ένταση της εκμετάλλευσης των πολιτών, ως σκοπός παρουσιάζεται το πλήγμα κατά του υπερτροφικού κράτους που ιδιοποιείται και σπαταλά τους εθνικούς πόρους, επιφέροντας και πτώση του βιοτικού επιπέδου και έξαρση της ανεργίας.

Εξάλλου, η ενεργότερη παρέμβαση του κράτους στα οικονομικά αποδεικνύει πιο καθαρά την αύξουσα ανικανότητα του συστήματος για αυτορρύθμιση, την οποία η άρχουσα τάξη προσπαθεί να μεταθέσει στο σπάταλο, υπερτροφικό και γραφειοκρατικό κράτος (βάλλοντας και κατά των σοσιαλιστικών αντιλήψεων), που νοθεύει την καθαρότητα και αποτελεσματικότητα των μηχανισμών της αγοράς. Πάντως, τα τελευταία χρόνια ο αντικρατισμός της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας γίνεται ηπιότερος. Αναγνωρίζεται ότι οι μηχανισμοί της αγοράς δεν είναι τέλει, αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα οικονομικής δράσης του κράτους, όπως για παράδειγμα στα έργα υποδομής.

Σχετική συζήτηση αναπτύσσεται και στο χώρο της Αριστεράς, με την έννοια ότι ο χώρος του πολιτικού ως διαμεσολαβητή της υποταγής της εργατικής τάξης στην αστική τάξη συρρικνώνεται, και ότι η δεύτερη προωθεί άμεσες μορφές κυριαρχίας.

Αυτή η άποψη ισχύει ενμέρει. Πράγματι, ο ρόλος του κράτους ως διαμεσολαβητή μειώνεται, με την έννοια ότι μειώνεται η σχετική του αυτονομία από την άρχουσα τάξη. Και επειδή η αυτονομία είναι πολύπλευρη, εννοούμε ότι μειώνεται στην εξής κατεύθυνση: περιορίζεται η όποια αυτονομία του κράτους στη χάραξη της γενικής πολιτικής, ενώ υπάρχουν περιπτώσεις άμεσης επέμβασης και υπαγόρευσης της πολιτικής από τα μονοπώλια, σταδιακά αίρονται οι λιγστοί περιορισμοί στα μονοπώλια (όπως ο έλεγχος στις τιμές και στις απολύσεις), σχεδόν εγκαταλείπεται η λήψη μέτρων υπέρ των εργαζομένων, για τα οποία ενδεχομένως θα είχαν αντίρρηση τα μονοπώλια. Αυτό όμως δε συνεπάγεται ότι μειώνεται ο ρόλος και η σημασία του κράτους για το σύστημα: απεναντίας, κατά μία έννοια αυξάνει. Γιατί μόνο το κράτος, από τη φύση του ως συλλογικού καπιταλιστή, μπορεί να επωμιστεί το βάρος των αντιλαϊκών ρυθμίσεων που απαιτούνται για να υπερβεί το σύστημα την παρατεταμένη διαρθρωτική κρίση. Το κράτος, η στηριγμένη στο κύρος της εξουσίας και της ετυμηγορίας του εκλογικού σώματος κυβέρνηση, και όχι τα χωριστά μονοπώλια ή οι συνασπισμοί τους, είναι εκείνο που θα νομοθετήσει την πολιτική της λιτότητας, τα πρόνομα για το μεγάλο κεφάλαιο, θα καταναείμει τους πόρους του πακέτου Ντελόρ, θα καταστείλει βίαια τις κοινωνικές αντιδράσεις.

Ούτε ισχύει, από την άλλη μεριά, η ολισθαίνουσα προς τον οικονομισμό άποψη ότι στη σημερινή φάση το κράτος έχει εκφυλιστεί σε απλό υπηρέτη και ιμάντα της άρχουσας τάξης. Η σχετική του αυτονομία μειώνεται, αλλά δεν αίρεται. Το μεγάλο κεφάλαιο χαράζει, αμεσότερα απ' το παρελθόν, τις γενικές κατευθύνσεις, αλλ' από το επίπεδο αυτό ως την εφαρμογή τους μεσολαβούν παράγοντες που έχουν σημαντική συμβολή στο τελικό αποτέλεσμα, σώζοντας έτσι τη σχετική αυτονομία του κράτους. Παρατηρούμε λοιπόν ότι: α) οι οξυνόμενες σε συνθήκες κρίσης αντιθέσεις των μονοπωλίων τα ωθούν σε προνομιακές σχέσεις με διαφορετικές μερίδες της εξουσίας, παρέχοντας στην τελευταία περιθώρια ελιγμών· β) διατηρούνται τα ιδιαίτερα συμφέροντα της πολιτικής ηγεσίας, που μπορεί να μη συμπίπτουν απόλυτα με

την ακολουθούμενη γραμμή ή να απαιτούν τροποποίησή της· γ) αντιθέσεις του κομματικού συστήματος, που οδηγούν στην πρόταξη σ' ορισμένες περιπτώσεις του κομματικού έναντι του ταξικού συμφέροντος, όπως, επί παραδείγματι, οι προεκλογικές παροχές που αντιφάσκουν στην πολιτική της λιτότητας, η υπονόμευση του κυβερνητικού έργου από την αντιπολίτευση που ουσιαστικά όμως συμφωνεί κ.ά· δ) ιδιαίτερα συμφέροντα τμημάτων της γραφειοκρατίας, όπως οι αντιδράσεις των επικεφαλής δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών στην ιδιωτικοποίησή τους, οι προνομιακές παραγγελίες, διευκολύνσεις, σε άλλα επίπεδα της κρατικής μηχανής, πλην της κεντρικής εξουσίας· ε) οι ικανότητες των πολιτικών παραγόντων στην εφαρμογή των νεοσυντηρητικών ρυθμίσεων, στην εξασφάλιση συναίνεσης, η προσωπική λάμψη, η πείρα, η προσωπικότητα κ.ά. Η δυνατότητα προώθησης αυτής της επιθετικής πολιτικής εξαρτάται και από την ικανότητά τους να αποτρέψουν τις κοινωνικές αναταραχές είτε με την πειθώ είτε με τη βία είτε με το συνδυασμό τους· στ) η έκβαση αυτής της πολιτικής εξαρτάται και από την αντίσταση των εργαζομένων, από την ιδεολογία των κυβερνώντων κομμάτων και την αντίδραση της κομματικής βάσης, από την ανάπτυξη των αντικαπιταλιστικών κινήσεων, από τη σχέση όλων των παραπάνω με την κυβερνητική εξουσία, από την ικανότητα της τελευταίας να χειραγωγήσει ή να καταστείλει τις όποιες αντιδράσεις. Η μείωση της σχετικής αυτοτέλειας του κράτους είναι η βασική αιτία και της κρίσης.

Το αστικό κράτος, ιδιαίτερα στις κρίσεις, αναλαμβάνει τη «βρωμοδοουλιά», τις ρυθμίσεις που είναι αναγκαίες για το κεφάλαιο με το όποιο κοινωνικό τίμημα. Με τις ρυθμίσεις αυτές δίνει «ανάσα» στο σύστημα, όμως οι αντιθέσεις παραμένουν χρόνιες ή και οξύνονται (ανεργία, κοινωνία δύο τρίτων, περιβάλλον, ενδοκαπιταλιστικές αντιθέσεις κ.ά.), ενώ ταυτόχρονα υπονομεύεται το ίδιο, γίνεται στοιχείο της κρίσης και την οξύνει. Αυτό γίνεται και επειδή η κρίση της βάσης αντανακλάται στο εποικοδόμημα και δευτερευόντως από σχετικά αυτοτελείς αιτίες. Αυτή η σχέση οικονομικού-πολιτικού δεν πρέπει να νοηθεί αντιδιαλεκτικά, ότι δηλαδή τα μονοπώλια αρπάζουν ουσιαστικά την εξουσία από το κράτος και το καθιστούν αναποτελεσματικό. Στην πραγματικότητα, το κράτος με τη μείωση της αυτοτέλειάς του υπηρετεί κατά τρόπο κραυγαλέο τα μονοπώλια, έτσι χάνει το όποιο φωτισμένο ουδετερότητας, αποτελεσματικότητας, αξιοπιστίας, φερεγγυότητας· έτσι εξηγείται κατά κύριο λόγο η αποστροφή της πλειοψηφίας των πολιτών από την πολιτική. Παράλληλα, το φαινόμενο της αποστροφής τροφοδοτείται και από εγγενείς αδυναμίες του πολιτικού συστήματος, όπως ο πελατειακός χαρακτήρας των κομμάτων, που ωθεί στην καταδημαγώγηση των μαζών, στη μη τήρηση παχυλών υποσχέσεων, ή, όπως η επιθυμία της πολιτικής ηγεσίας για αυξημένη μερίδα της υπεραξίας με αθέμιτα μέσα, που αποπνέουν δυσοσμία και αίσθηση σήψης στην κοινωνία.

Πάντως, πέρα από τη συζήτηση για την επιστημονική ακρίβεια και εγκυρότητα της άποψης για τον αμελητέο πλέον ρόλο του αστικού κράτους, σοβαρές μπορεί να θεωρηθούν και οι έμπρακτες επιπτώσεις μιας τέτοιας αντίληψης για τη ριζοσπαστική Αριστερά. Μπορεί δηλαδή να προκύψει ένας νέου τύπου ρεφορμισμός, και πιο συγκεκριμένα η αντίληψη ότι κεντρικός στόχος της Αριστεράς δε μπορεί πλέον να είναι το κράτος, η κατάκτηση της εξουσίας και η δημιουργία μιας νέας, αλλά οι επιμέρους στόχοι, που η επίτευξή τους σωρευτικά θα οδηγήσει στο μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Η άρχουσα τάξη με διάφορους τρόπους προσπαθεί ν' απαλλαγεί απ' το φάντασμα της Αριστεράς, δίνοντας ένα τελειωτικό χτύπημα που δε θ' αποβλέπει στην εξαφάνιση της Αριστεράς, αλλά στην οριστική απονεύρωση και αφομοίωσή της απ' το σύστημα, ώστε ν' απορροφά ακίνδυνα τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό.

Προσπαθεί λοιπόν να προσδιορίσει ως περιεχόμενο της «σύγχρονης Αριστεράς» τις επιμέρους μεταρρυθμίσεις και την υπεράσπιση ηθικών αξιών. Δεν πρέπει, ανεπαισθητάς όπως λέει ο ποιητής, ν' αποδεχτούμε ότι αυτή είναι η μοίρα της Αριστεράς.

Βιβλιογραφία

- *Οι λειτουργίες του κράτους σε περίοδο κρίσης*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1990.
- Ε. Μαντέλ, *Ο ύστερος καπιταλισμός*, Gutenberg, 1975.
- Σπ. Μαργλιβέρα, *Ο κρατικός τομέας της οικονομίας στην Ελλάδα*, Σ. Εποχή, 1987.
- Τ. Φωτόπουλου, *η νεοφιλελεύθερη συναίνεση και η κρίση της οικονομικής ανάπτυξης*, Γόρδιος, 1993.
- *Η Ελλάδα σε κρίση*, Ροές, 1987.
- *Η Ελλάδα σε εξέλιξη*, Εξάντας, 1986.
- Fr. Deppe, *Η νέα διεθνής τάξη*, Νέα Σύνορα, 1995.
- Γ. Δραγασάκη, «Η σύγχρονη κρίση του καπιταλισμού και η νεοσυντηρητική αντίδραση», *Επιστημονική Σκέψη*, τ. 22.
- Β. Μηνάκκη, «Οι κοινωνικές αιτίες της πολιτικής κρίσης», *Ουτοπία*, τ. 15, Μάρτιος-Απρίλιος 1995.
- Δ. Γρηγορόπουλου, «Ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού καπιταλισμού», *Ουτοπία*, τ. 15, Μάρτιος-Απρίλιος 1995.
- M. Jänicke, *Η αποτυχία του κράτους*, Παρατηρητής.
- Σ. Ντε Μπρινόφ, *Κράτος και Κεφάλαιο*, Θεμέλιο, 1983.
- Β. Τσεπρακόφ, *Ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός*, Σ. Εποχή.